

ІСТОРІЯ НАУКИ І ТЕХНІКИ

УДК 34.341.342

СТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЮРИДИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ В УНІВЕРСИТЕТІ СВ. ВОЛОДИМИРА У І ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ

Оксана Пилипчук

Державний університет інфраструктури та технологій
Україна, 03049, м. Київ, вул. М. Лукашевича, 19
e-mail: oksanapilipchuk78@gmail.com

Київське юридичне товариство було створено у 1876 р. при Київському університеті Св. Володимира у м. Києві. Зокрема, сформува-лось воно переважно із вчених його юридичного факультету. Сам університет, його наука і традиції з'явилися на 40 років раніше, у дуже непрості для України часи. А саме у період, коли її, як країни, не існувало, коли здійснюва-лось тотальне пригнічення українського на-роду та його культури, а на її території боро-лись за владу Польща та Росія.

Сучасна історія України показує нам, як те-риторія нашої держави нерідко ставала осере-дком важливих політичних подій. Були часи, коли Україна боролась за власну незалежність, і часи, коли на території України боролись за владу сусідні країни. Щоб зрозуміти, в яких соціополітичних умовах формувалось підгрун-тя для створення даного наукового осередку, повернемося на кілька століть назад і порине-мо в історію.

Як відомо, у 1569 р. в результаті Люблинсь-кої унії було створено нову федеративну дер-жаву – Річ Посполиту, із державно-політичним режимом, який називався «шляхетська демок-ратія»¹, єдиним виборним монархом, єдиною зовнішньою політикою, єдиною грошовою системою, при цьому обидві частини зберігали свою адміністрацію, казну, військо та суди. Її кордони займали території сучасної Польщі, України, Білорусі, Литви, а також частково те-риторії Росії, Латвії, Естонії, Молдови та Сло-ваччини. Вона проіснувала більш як 200 років. Саме у цій державі 3 травня 1791 р. було при-йнято першу в Європі та другу у світі (після

США) конституцію сучасного типу. Протягом двох століть це була величезна країна із зага-льною площею 990 тис. кв. км. Столицею був Краків, а після прийняття травневої конститу-ції у 1791 р. – Варшава.

У другій половині XVII ст. почався процес послаблення даної країни, який призвів до трьох розподілів Речі Посполитої, у результаті яких до Російської імперії відійшли литовські, білоруські й українські землі, а польські землі розділили між собою Австрія та Німеччина. Так, 15 січня 1797 р. було підписано конвен-цію, у результаті чого Річ Посполита припини-ла своє існування: було скасовано польське громадянство та ліквідовано усі рештки поль-ської державності.

У 1815 р. у складі Російської імперії було створено Царство Польське – регіон у центра-льній Європі, який частково займав території сучасних Польщі, Литви та Білорусі. Царство Польське мало конституційний устрій. 20 червня 1815 р. було оприлюднено Польську конституцію. Царство Польське проіснувало близько 100 років. Після поразки Німеччини й Австро-Угорщини у Першій світовій війні та політичного перевороту у Російській імперії у 1917 р. Царство Польське припинило своє і-снування й у листопаді 1918 р. утворилась не-залежна держава – II Річ Посполита [7].

Українські землі завжди були дуже родю-чими, і тому у всі часи своєї історії Україна була житницею Західної Європи. Для Речі Посполи-тої вона мала важливе стратегічне значення. Адже поневолений український народ і родючі українські землі вели її до збагачення та влади. Польські шляхтичі стали переїздити на Украї-ну. Їх надзвичайний соціокультурний вплив на українців призвів до того, що вже через 100 років існування Речі Посполитої в Україні

¹ Шляхетська демократія – політична система, при якій шляхта (дворянство) мала широкі повноваження у процесі керування країною.

з'явилися осередки елітної польської культури. Стали виникати заможні польські маєтки.

До середини XVIII ст. потужний вплив польської культури здійснювався і на Київ. І навіть після того, як Київ і його околиці перестали бути частиною Польщі, та перейшли до складу Російської імперії, поляків у місті залишалось дуже багато. У 1812 р. у Києві нараховувалось близько 4300 польських панів, натомість як російських дворян всього 1000. 25% виборців були поляками. У місті було багато польських шкіл. У Київському університеті вчилися спочатку переважно польські студенти. Це тільки у 1860 р. їм було заборонено вступати до цього навчального закладу. Варшавські заводи і дрібні польські магазини мали свої філіали у Києві. У 1860-63 рр. мером міста був поляк Йосип Завадський.

Російська влада десятиліттями боролась із польською культурою на території нашого міста. Реакційна політика царизму з кожним роком все більш суворішала та призводила до нових заходів. І що характерно, київські поляки були досить доброзичливі по відношенню до автохтонних українців. Нерідко бідні польські дворяни українізувались і ставали частиною зростаючого українського визвольного руху. Такі активісти приїздили у Київ разом із проукраїнськими нащадками козачих офіцерів з лівого берега та вели українську пропаганду серед селянського населення [20, с. 120-122].

Історія виникнення Київського університету Св. Володимира бере свій початок із Західної України, з невеличкого містечка Кременець, що на Тернопільщині, яке на початку XIX ст. стало культурно-освітнім центром регіону.

Після розподілу Речі Посполитої та напередодні утворення Царства Польського на сучасних польсько-литовсько-українських землях було проведено низку освітніх нововведень. Так, у 1803 р. було створено Віленський університет (Вільнюс, Литва), у 1805 р. – Вищу Волинську гімназію (Кременець, Україна) й у 1816 р. – Варшавський університет (Варшава, Польща).

Вища Волинська гімназія була створена відомим польським державним діячем, графом Ф. Чацьким. Складалась вона з двох відділень: вищого та нижчого. У нижчих класах учні вчилися чотири роки та вивчали математику, географію та мови (польську, російську, латинську, німецьку і французьку). На вищих курсах – математичні, гуманітарні та юридичні дисципліни.

Гімназія досить швидко розвивалась. Вже у 1810 р. вона налічувала 612 учнів, мала свою астрономічну обсерваторію, ботанічний сад і

бібліотеку, яка налічувала тільки за перші роки вже 34 тис. томів, серед яких важливі рідкісні видання минулих століть. Гімназія стала вищим освітнім центром регіону. Всього за декілька років вона отримала популярність і в Південно-Західному краї, і в Австрії, і в Німеччині. З різних регіонів туди прямували молоді люди за освітою. Керував гімназією польський професор математики і секретар Краківської академії Ю. Чех [13, с. 315].

У 1810 р. гімназію було перейменовано у Кременецький ліцей. З політичної точки зору він став родючим ґрунтом для усіляких виступів. Осередок полонізованої науки й освіти на території Російської імперії прагнув до відстоювання власних національно-суспільних інтересів, адже засновник гімназії гр. Ф. Чацький до останніх своїх днів (помер у 1813 р.) вірив у відродження колись могутньої держави Речі Посполитої. Мріяв про це не тільки він. Тому у листопаді 1830 р. відбулось Польське національно-визвольне повстання (Листопадове повстання) проти Російської імперії, і відбувалось воно на території Царства Польського, Північно-Західного краю¹ і Правобережної України.

Це повстання переросло у війну (Російсько-польська війна 1830-31 рр.), яка продовжувалась рік – до 21 жовтня 1831 року. Результатом цієї війни стала повна поразка польського народу. 26 лютого 1832 р. Російська імперія видала «Органічний статут», згідно якого Царство Польське проголошувалось частиною Російської імперії, скасовувались його військо і сейм. Так воно стало звичайною російською провінцією. Тисячі поляків у той час емігрували до Європи. Таким чином, території сучасних Польщі та Західної України стали осередком боротьби польського народу за незалежність [6, с. 381].

Майже усі учні та викладачі Кременецького ліцею приймали участь у повстанні. Указом 21 серпня 1831 р. ліцей було закрито. У 1833 р. було прийняті рішення перевести його у Київ, а корпуси Кременецького ліцею зайняла Волинська духовна семінарія.

На той час у Києві виникла гостра необхідність у створенні вищого навчального закладу, зокрема юридичного. Тому спочатку було роз-

¹ Північно-Західний край – у Російській імперії XIX-XX ст. частина Західного краю, назва 6-ти білоруських і литовських губерній, що були утворені 18 червня 1840 року за наказом Миколи I на території колишнього Великого Князівства Литовського: Віленська, Ковенська, Гродненська, Мінська, Могилевська і Вітебська губернії.

роблено проект заснування Юридичного університету Св. Володимира у Києві. Але через кілька місяців було прийняте рішення про заснування загального університету. Таким чином, Кременецький ліцей було переведено із Кременця у Київ і засновано Університет Св. Володимира [18].

Створенню Кременецького ліцею, а потім і Університету Св. Володимира у Києві передувала ще й низка важливих соціально-політичних змін у Російській імперії. Початок ХІХ ст. став періодом, коли імператор Олександр І проводив свої перші державні реформи за допомогою графа Михайла Михайловича Сперанського – відомого російського державного діяча та реформатора, який був основним ідеологом самодержця.

Імператора Олександра І виховала його бабуся, імператриця Катерина ІІ, яка наприкінці свого життя дружила з Вольтером і позитивно ставилась до його ліберальних поглядів. Тому майбутній імператор був вихований у ліберальних умовах, і, коли зійшов на престол у 1801 р., мав на меті здійснити важливі зміни державно-політичного устрою країни. Але, з часом, на середині його правління, реформи було поступово звернуто, тому вони й не принесли бажаного результату. Тільки через півстоліття вже імператор Олександр ІІ зміг насправді здійснити важливі масштабні ліберальні перетворення, які увійшли в історію країни під назвою «великих реформ» [14].

У 1809 р. М.М. Сперанський підготував, за наказом Олександра І, план загального державного перетворення, який називався «Вступ до укладення державних законів». Цей документ Михайло Михайлович підготував на основі своїх важливих теоретичних досліджень з теорії та філософії права. Він надавав великого значення державному регулюванню у розвитку вітчизняної промисловості та своїми політичними поглядами і перетвореннями зміцнював самодержавство. Він був переконаний, що його потрібно закріплювати на законодавчому, зокрема конституційному рівні [4].

Це було цілком зрозуміло, адже європейське суспільство на початку ХІХ ст. вже сформувалось таким чином, що для забезпечення порядку в країнах самодержавства у чистому вигляді, яке базувалось на релігії і страху було більше недостатньо. Провідні європейські країни стали приймати конституції, створювати парламент, надавати усім верствам населення громадянські права. Вони були готові поступитись частиною своєї влади, тільки щоб утримати престол.

М.М. Сперанський вважав, що громадянські права та свободи потрібні були бути забезпечені не тільки законами і правом, а й конституцією країни, яка б гарантувала їх. Тому в основу його плану державних реформ лягла саме вимога закріплення громадянського устрою. Тобто, державну владу потрібно було будувати на постійних началах, а уряд повинен стояти на міцній конституційно-правовій базі. Він вважав, що в основних законах держави можна знайти міцний фундамент для громадянських прав і свобод. Це дало б можливість забезпечити взаємозв'язок громадянського устрою з основними законами.

З одного боку він закликав скасувати кріпосне право та зробити все населення вільними громадянами, а з іншого визнавав поділ всього населення на класи і розрізняв їх права. План М.М. Сперанського був покликаний змінити суспільний устрій і змінити державний порядок. Він говорив про необхідність створити правову державу з конституційним устроєм, тому що безпека людини і майна – це перше невід'ємне надбання кожної людини, а недоторканість має бути обов'язковою для громадянських прав і свобод, які він поділяв на права майнові та немайнові. Саме у законі він бачив засіб захисту безпеки і свободи [16].

Михайло Михайлович закликав ввести систему розподілу влади на основні гілки влади: законодавчу, виконавчу та судову при збереженні монархічної форми правління. Незважаючи на те, що імператор прагнув радикально лібералізувати суспільство, він ще не бачив принципу демократизації суспільства, як ми це розуміємо на сьогоднішній день, тому коли він пропонував залучати народ до прямої участі у законодавчій, виконавчій і судовій владі на основі виборчої системи, то тільки тих осіб, хто має власність. Тому що тільки той, зазначав він, хто має власність, є зацікавлений у захисті права власності.

При цьому він пропонував широку децентралізацію влади у регіонах, тобто поряд із Державною Думою створювати думи на місцях. Закони мали б створюватись імператором і Думою разом. Виконавча влада була б представлена міністерствами, які формував би сам імператор. Але відповідальність міністри несли б перед Державною Думою. Судову гілку влади М.М. Сперанський пропонував створити із виборчих суддів і суду присяжних. В якості вищого суду мав працювати Сенат, члени якого обиралися б туди довічно Державною Думою і затверджувалися б особисто імператором. При цьому монарх очолював би усі гілки

влади і залишався представником кожної з них [17].

Михайло Михайлович вважав, що у цій системі потрібно було створити установу, яка б забезпечувала взаємодію окремих гілок влади та контролювати виконання законів. Такою установою стала Державна Рада, яку було створено 1 січня 1810 року, – вищий законодавчий орган у 1810-1906 рр. і верхня палата законодавчої установи Російської імперії у 1906-1917 роках. Через неї стали проходити усі законопроекти. Вона мала широкі повноваження [19].

Таким чином, Михайло Михайлович Сперанський на початку XIX ст. розробив систему стримування та противаг у взаємодії вищих органів влади й імператора. Він був переконаний, що Російська імперія у своєму розвитку вже прийшла до того моменту, коли могла б почати реформи, отримати конституцію, а разом із нею громадянську та політичну свободу.

Цей проект сподобався імператору. Він був готовий прийняти усі ці перетворення. Але на нього постійно здійснювався тиск придворного оточення, зокрема членів його сім'ї, які намагались не допустити радикальних перетворень у Російській імперії. Тому проект був різко розкритикований представниками консервативних поглядів на чолі з М.М. Карамзіним. Згодом імператор був змушений від нього відмовитись. Але за цей час, все ж таки, йому вдалося створити 1 січня 1810 р. Державну раду, яка проіснувала більш як 100 років [11, с. 309].

М.М. Сперанський продовжив свою активну реформаторську діяльність і за правління імператора Миколи I. Саме Михайло Михайлович складав «Маніфест про сходження на престол імператора Миколи I» [10]. У день присяги 14 грудня 1825 р. група офіцерів, членів таємного товариства почала повстання з метою зашкодити військам і сенату принести присягу новому царю. Насправді ж їх вимоги також були досить прогресивними для того часу. Вони вимагали створення тимчасового уряду, відміни кріпосного права, рівності усіх перед законом, свободи слова, преси, праці, сповіді, введення суду присяжних, обов'язкової військової служби для усіх верств населення, виборності чиновників і, найголовніше, зміни форми правління на конституційну монархію або республіку. Одним словом, загальної лібералізації російського суспільно-політичного устрою. Як відомо, активісти цього повстання увійшли в історію під назвою «декабристи». Повстання було придушено, організаторів

страчено, а решту соратників заслано до Сибіру [1, с. 331-345].

Умови, за яких імператор Микола I сходив на престол, налякали його на все життя вперед і змусили здійснити низку радикальних заходів для попередження подібних прецедентів: зміцнити державний лад, навести порядок у державній адміністрації. Звичайно, це не можна було здійснити без упорядкування старого та формування нового законодавчого поля. Тому Микола I одразу звернув увагу на роботу Комісії із складання законів. Її фактичний керівник М.М. Сперанський одразу подав імператорові дві записки – «Короткий історичний огляд Комісії із складання законів» і «Припущення до остаточного складання законів». У першій він коротко описав діяльність законодавчих комісій XVIII – початку XIX ст., а в другій представив план роботи із систематизації вітчизняного законодавства [12].

Так, у 1826 р. разом із М.М. Сперанським імператор продовжив справу свого брата – кодифікацію законів Російської імперії. У результаті було закінчено роботу над правовим кодексом, який називався «Звід законів Російської імперії» – офіційного видання діючих законодавчих актів країни, яке працювало аж до Жовтневої революції у 1917 році. «Звід» складався з 16 томів і включав у себе закони з основних галузей права – цивільного, кримінального, адміністративного, сімейного й інших.

У Російській імперії це був перший прецедент здійснення систематизації вітчизняного законодавства, що стало новим етапом в історії розвитку російського позитивного права і самим важливим засобом забезпечення законності в країні. Звичайно, це здійснило величезний вплив на розвиток вітчизняної юриспруденції та загальної правової системи Російської імперії загалом, й України зокрема.

Для роботи над «Зводом» імператор створив особливий підрозділ – Друге відділення Власної її імп. Величності канцелярії – державний орган із створення вітчизняних законів [3].

Під час роботи над «Зводом» М.М. Сперанський, спираючись на теоретичні рекомендації англійського філософа Ф. Бекона у його науковій праці «Зразок трактату про загальну справедливість, або про джерела права» сформулював 6 загальних правил для створення даного документу:

1. Виключити із «Зводу» усі закони, які вже не застосовуються.
2. Виключити усі повторення в законах.
3. Зберегти первісну форму викладення закону.

4. Скоротити багатослівні і великі закони.
5. Із протирічних законів обирати найкращі.
6. Даний «Звід» затвердити на державному рівні.

На сьогодні у вітчизняному праві, положення, описане у п. 5, називається колізійною нормою. До того ж за таким же правилом був складений збірник кодифікованих законів візантійського імператора Юстиніана I, який називається «Диксти». Але вітчизняне суспільство, на той час, не могло брати на себе відповідальність за рішення, наскільки той чи інший закон є кращим. Тому було прийняте рішення користуватись найпізнішим законом [15, с. 30].

Вся робота із створення «Зводу законів» була закінчена на 1 січня 1830 року. Далі він пройшов ревізію і був введений у дію 1 січня 1835 року. Так М.М. Сперанський заклав основи юридичної науки у Російській імперії.

На ґрунті такої широкомасштабної соціально-політичної діяльності мав Михайло Михайлович окреме відношення і до освітнього питання. Створюючи «Звід законів» він розумів, що впровадження даного кодексу в життя є можливим тільки при наявності нових юристів, вихованих у дусі нового законодавства. Адже на той час вітчизняне правознавство знаходилося у не найкращому стані. На всіх існуючих на той час юридичних факультетах Російської імперії викладалась тільки моральна наука – етика та застарілі системи природного і римського права. Із російського законодавства викладались тільки цивільні та кримінальні закони, а також судочинство без історичних пояснень і без роз'яснення внутрішнього сенсу та значення законів.

Установа, в якій створювався «Звід законів», стала науково-практичною школою правознавства. Тому М.М. Сперанський вжив заходів для підняття рівня юридичної науки к Російській імперії. З цією метою із духовних академій, переважно українських, відбирались найкращі студенти та прикріплялись до II Відділення власної її імп. Величності канцелярії, де під керівництвом самого Михайла Михайловича молоді студенти вивчали новий «Звід законів», одночасно прослуховуючи лекції у СПБ університеті, а потім відправлялись у Берлінський університет на стажування [2, с. 280-281].

Цими студентами стали відомі у майбутньому вітчизняні юристи: К.О. Неволін, С.М. Орнатський, С.О. Богородський, О.О. Федотов-Чеховський та інші. Таким чином, навколо

М.М. Сперанського утворилось коло майбутніх юних юристів – принципово новий науково-позитивний напрямок тогочасного правознавства.

У Берліні цими молодими студентами опікувався професор римського права, засновник історичної школи права Ф. фон-Савіні. Вони слухали лекції Г. Гегеля, А. Рудорфа, К. Кленце. Багато хто з перших вихованців отримав позитивні характеристики від німецьких вчених. Тому, після повернення додому, вони отримали можливість скласти докторський екзамен оминаючи магістерський. Деякі з нових юристів не тільки успішно склали цей іспит, а й встигли захистити докторські дисертації. Саме цей період ознаменував початок нової епохи розвитку правознавства у Російській імперії [8, с. 52-54].

Молоді юристи отримали посади на кафедрах в університетах, більшість з яких працювала у Києві в Університеті Св. Володимира. Наприклад, К.О. Неволін вже у 1837 р., у віці 31 року став ректором Університету та пропрацював на цій посаді три строки – аж до 1843 року. Його друзі С.М. Орнатський і С.О. Богородський неодноразово обіймали посади деканів юридичного факультету та проректорів Університету. С.О. Богородський розробив проект організації кафедр юридичного факультету. Таким чином, у Києві утворився юридичний факультет, принципово новий за стилем викладання та світосприйняття не тільки в Університеті Св. Володимира, а й в усій Російській імперії.

Київський університет Св. Володимира було відкрито у 1834 році. Його студентами стали представники вищого та середнього класу. Наказ про створення університету датується 8 листопада 1833 року. 25 грудня того ж року було затверджено Статут університету. 15 червня 1834 р. відбулось офіційне відкриття університету, а 28 серпня 1834 р. почалося викладання перших лекцій. У перший рік свого існування до університету вступило всього 62 особи. А вже у 1838 р. кількість студентів збільшилась вчетверо – до 267 осіб, серед яких головним контингентом були діти дворян і чиновників.

Початковий педагогічний склад університету був переважно польський, адже викладачів перевели з Кременця до Києва. Потім, з метою встановлення балансу, в університет було прийняте рішення запрошувати німецьких викладачів.

Спочатку було започатковано філософський факультет, а тільки у 1835 р. розпочалась

робота над створенням юридичного факультету. У Кременці його не було і там працював лише один юрист – професор римського права О.М. Міцкевич, який переїхав разом із лицеем у Київ. З Віленського університету було запрошено проф. І. Даниловича, білоруса за походженням, але польського вченого за поглядами та переконаннями. Його було призначено на кафедру кримінального права. На юридичному факультеті було сформовано 7 кафедр:

- кафедра цивільних і межових законів;
 - кафедра законів державного благоустрою, благочиння і фінансів;
 - кафедра законів поліцейських і кримінальних;
 - кафедра римського права;
 - кафедра загальнонародного права;
 - кафедра енциклопедії законодавства;
 - кафедра державного права.
- Пізніше було створено ще 5 кафедр:
- кафедра фінансового права;
 - кафедра міжнародного права;
 - кафедра політичної економії і статистики;
 - кафедра історії слов'янських законодавств;
 - кафедра історії найважливіших іноземних законодавств – древніх і нових [9].

Через п'ять років він став першим найсильнішим юридичним факультетом у Російській імперії. Адже це був перший «справжній» юридичний факультет серед усіх на той час існуючих. У Київському університеті, завдяки плану М.М. Сперанського, вперше стало вивчатись позитивне право, зібране в єдине ціле у вигляді «Зводу законів» [8, с. 103-104].

Одночасно з цим польський національно-визвольний рух продовжував свою роботу, і вже у середині 30-х рр. XIX ст. на Правобережній Україні було створено таємну організацію «Союз польського народу», якою керував польський комітет у Парижі. Один із відділів союзу був створений у Києві. Керував ним студент фізико-математичного факультету Київського університету Владислав Гордон. Студенти університету приймали активну участь у цій діяльності. Серед них стали поширюватись польські рукописи та книги революційного змісту. З 1837 р. царська поліція стала розкривати один за одним відділи Союзу. Так, у 1838 р. було розкрито відділ у Києві.

Результати цієї діяльності для університету були дуже невтішними. 6 студентів було віддано у солдати в Кавказький корпус без вислуги років з позбавленням дворянства. 5 студентів також віддано у солдати із вислугою років і

без позбавлення дворянства. 14 студентів було віддано на військову службу на 10 років із вислугою років до отримання офіцерського звання. 9 студентів вислано у Казанський університет для закінчення навчання, а після закінчення вони мали обов'язок відслужити на державній службі у Великоросії 10 років. Майже всі ці студенти були поляки-католики. 7 з них були студентами юридичного факультету. Загалом число арештованих і засуджених складало 1/8 від загального числа студентів [9, с. 23-25].

Було прийняте рішення Київський університет закрити на рік. Це був тимчасовий захід уряду, який давав собі час для більш зрілого вирішення справи. Польських професорів переводили в інші університети, поближче до Великоросії. У цьому плані юридичний факультет постраждав менше всього. Усі студенти без різниці у віросповіданні та національності підлягали переведенню в інші навчальні заклади або звільненню на службу. Так університет втратив усіх своїх студентів і половину викладачів.

У 1840 р. Київський університет продовжив свою роботу, і вже у 1842 р. для нього було видано новий статут. Взагалі він мав загальне значення, адже Статут 1835 р. носив тимчасовий характер, але більшість його параграфів було написано саме для Університету Св. Володимира, виходячи із недавніх соціополітичних тенденцій. Заговори та повстання польських націоналістів змусили уряд Миколи I посилити контроль над діяльністю студентів і викладачів. Тепер вони значно були обмежені у правах. І хоч кількість кафедр на факультетах було збільшено, викладачів для них катастрофічно не вистачало. Це було зумовлено, у першу чергу, тим, що серед наявного контингенту викладачів університету справжніх вчених було дуже мало. Це були переважно професори-чиновники, які не могли похвалитись значними науковими здобутками.

Університет тримався на окремих особистостях, на сьогодні вчених із гучним світовим ім'ям, які розвивали українську науку, починаючи з 30-х рр. XIX ст. Серед них видатний хірург, перший декан медичного факультету, завідуючий хірургічної клініки факультету *В.О. Караєв*; відомий анатом *О.П. Вальтер*, який написав перший у Російській імперії підручник з анатомії та створив університетський анатомічний театр, на той час найкращий у країні; професор хімії *Г.М. Фонберг*, з якого почався розвиток хімічної науки у Київському університеті; відомий український історик

М.І. Костомаров; всесвітньовідомий український поет *Т.Г. Шевченко*, який у Київському університеті працював в Археографічній комісії; український вчений – історик, етнограф, філолог, перший ректор Університету Св. Володимира *М.О. Максимович*, який виступав проти русифікації української культури, провів генетичний зв'язок між княжою та козацько-гетьманськими добами в історії України, довів безпідставність гіпотези про «великоруське» поселення Київщини за княжої доби, вперше переклав українською мовою «Слово о полку Ігоревім»; український історик, архівознавець, археограф, автор перших наукових праць з історії Правобережної України *В.Ф. Домбровський*; український ботанік, який описав більш як 100 нових для науки видів рослин *В.Г. Бессер*; професор ботаніки, ректор Університету Св. Володимира *Р.Е. Траутфеттер*; видатний вчений-зоолог *К.Ф. Кесслер*, який багато зробив у справі вивчення фауни України [5].

Таким чином, у середині 30-х рр. XIX ст. у Києві було створено перший університет, який за короткий час перетворився на потужний осередок української наукової думки. І хоча у перші десятиліття його роботи соціально-політична ситуація у регіоні була дуже несприятливою для становлення та розвитку науки й освіти, Київський університет вистояв, втримав основні важелі управління та продовжив свій шлях до розвитку, до формування власних освітянських традицій, до створення нових кафедр, науково-педагогічних напрямків, до збільшення кількості й якості педагогічного складу, студентської молоді, до укріплення свого впливу в освітній сфері, що дало йому можливість майже через 200 років стати одним із найкращих вищих навчальних закладів України.

Пилипчук Оксана Створення та розвиток юридичного факультету в університеті Св. Володимира у I половині XIX століття

У статті висвітлено процес створення юридичного факультету в Університеті Св. Володимира у першій половині XIX століття.

Відображено непрості соціально-політичні умови життя українського народу в період інкорпорації українських земель сусідніми країнами – Росією та Польщею. Розкрито умови створення Київського університету у 1834 р. на фоні боротьби за незалежність польського народу на українських землях. Висвітлено соціально-політичні зміни у Російській імперії, які відіграли важливу роль у створенні університету. Зокрема, відображено реформаторську діяльність імператора Олександра I та його основного ідеолога М.М. Сперанського, який прагнув провести у країні ліберальне реформування громадського устрою шляхом відміни кріпосного права, прийняття конституції, забезпечення прав і свобод кожного громадянина, розподілу влади на три основні гілки: законодавчу, виконавчу і судову, з метою укріплення самодержавства.

Крім того, відображено внесок М.М. Сперанського у створення першого систематизованого нормативно-правового акту «Зводу законів Російської імперії» та реформування вищої юридичної освіти шляхом підготовки молодого, принципово нового покоління вітчизняних юристів, вихованих у прогресивних умовах розвитку європейського права. Перше покоління вихованців М.М. Сперанського стали першими викладачами Університету Св. Володимира у Києві.

Таким чином, у Києві було створено принципово новий за методами роботи юридичний факультет у Російській ім-

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Алданов М.А. Сперанский и декабристы // Избранные сочинения в 2 т. Т. 2. Москва: Известия, 1991. 574 с.
2. Александр Алексеевич Федотов-Чеховский (1806-1892). Некролог / И. Каманин // Киевская старина. 1892. № 11. С. 279-288.
3. Борисова Т.Ю. Свод законов Российской империи в 1905-1917 гг.: идейно-политическая борьба вокруг кодификации: дис... канд. ист. наук. СПб., 2005. 229 с.
4. Введение к уложению государственных законов. URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/speran.htm>
5. Владимирский-Буданов М.Ф. История императорского университета Св. Владимира. Т. 1. Университет Св. Владимира в царствование Императора Николая Павловича. Киев: Типография Императорского университета Св. Владимира, 1884. 675 с.
6. Зашкільняк Л.О. Польське повстання 1830-1831 // Енциклопедія історії України: у 10 т. Київ: Наук. думка, 2011. Т. 8. 520 с.
7. Зашкільняк Л.О., Крикун М.Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів, 2002. 752 с.
8. Иконников В.С. Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского университета Св. Владимира. Киев: Типография Императорского университета Св. Владимира, 1884. 816 с.
9. Історія Київського університету (1834-1959). Київ: Видавництво Київського університету, 1959. 630 с.
10. Манифест о восхождении на престол императора Николая I. URL: <http://www.imperialhouse.ru/rus/history/foundations/dinzak3/227.html>
11. Пыпин А.Н. Общественное движение в России при Александре I. СПб., 1871. 587 с.
12. Ружицкая И.В. Законодательная деятельность в царствование императора Николая I. Москва, СПб.: Центр гуманитарных инициатив, 2015. 240 с.
13. Собчук В.Д. Кременецкий лицей // Енциклопедія історії України: у 10 т. Київ: Наук. думка, 2009. Т. 5. 568 с.
14. Соловьёв С.М. Император Александр I: Политика. Дипломатия. Москва: Мысль, 1995. 637 с.
15. Сперанский М.М. Обзорные исторических сведений о своде законов. Одесса, 1889. 200 с.
16. Томсинов В.А. Светило российской бюрократии: Исторический портрет М.М. Сперанского. Москва: Молодая гвардия, 1991. 334 с.
17. Томсинов В.А. Судьба реформатора, или Жизнь Сперанского. Москва: Издательство «Норма», 2003. 272 с.
18. Шульгин В.Я. История университета Святого Владимира. Санкт-Петербург: Типография Рюмина и Комп., 1860. 240 с.
19. Щеглов В.Г. Государственный совет в России в первый век его образования и деятельности. Ярославль, 1903. 187 с.
20. Snyder T. The Reconstruction of Nations. New-Haven: Yale University Press, 2003. 384 p.

перії, який у майбутньому став потужним осередком розвитку української юридичної науки.

Ключові слова: юриспруденція, історія освіти, Університет Св. Володимира, Звід законів Російської імперії, юридичний факультет, історія України

Пилипчук Оксана *Создание и развитие юридического факультета в университете Св. Владимира в I половине XIX века*

В статье отражен процесс создания юридического факультета в Университете Св. Владимира в первой половине XIX века.

Показаны непростые социально-политические условия жизни украинского народа в период инкорпорации украинских земель соседними странами – Россией и Польшей. Раскрыты условия создания Киевского университета в 1834 г. на фоне борьбы за независимость польского народа на украинских землях. Освещены социально-политические изменения в Российской империи, которые сыграли важную роль в создании университета. В частности, отражена реформаторская деятельность императора Александра I и его основного идеолога М.М. Сперанского, который стремился провести в стране либеральное реформирование общественного устройства путем отмены крепостного права, принятия конституции, обеспечения прав и свобод каждого гражданина, разделения власти на три основные ветви: законодательную, исполнительную и судебную, с целью укрепления самодержавия.

Кроме того, отражен вклад М.М. Сперанского в создание первого систематизированного нормативно-правового акта «Свода законов Российской империи» и реформирования высшего юридического образования путем подготовки молодого, принципиально нового поколения отечественных юристов, воспитанных в прогрессивных условиях развития европейского права. Представители первого поколения воспитанников М.М. Сперанского стали первыми преподавателями Университета Св. Владимира в Киеве.

Таким образом, в Киеве был создан принципиально новый по методам работы юридический факультет в Российской империи, который в будущем стал мощным центром развития украинской юридической науки.

Ключевые слова: юриспруденція, історія освіти, Університет Св. Володимира, Свод законів Російської імперії, юридичний факультет, історія України

Pilipchuk Oksana *Creation and development of legal faculty university of St. Volodymyr in the first half of XIX century*

The article describes the process of establishing a law faculty at the University of St. Volodymyr in the first half of the nineteenth century.

The difficult socio-political conditions of life of the Ukrainian people during the period of incorporation of Ukrainian lands by neighbouring countries – Russia and Poland are shown. The conditions of the creation of the University of Kiev in 1834 against the background of the struggle for the independence of the Polish people on the Ukrainian lands were revealed. The socio-political changes in the Russian Empire, which played an important role in the creation of the university, were highlighted. In particular, reflects the reform activity of Emperor Alexander I and his main ideologist M.M. Speransky, who sought to carry out a liberal reform of the public order in the country through the abolition of serfdom, the adoption of a constitution, the safeguarding of the rights and freedoms of every citizen, the division of power into three main branches: legislative, executive and judicial, with the aim of consolidating autocracy.

In addition, it reflects the contribution of M.M. Speransky in the creation of the first systematized legal act «Code of Laws of the Russian Empire» and the reform of higher legal education through the preparation of a young, fundamentally new generation of domestic lawyers, brought up in the progressive conditions of the development of European law. The first generation of pupils of M.M. Speransky became the first teachers of the University of St. Volodymyr in Kiev.

Thus, in Kyiv, a law-based faculty in the Russian Empire was created fundamentally new in the methods of work, which in the future became a powerful center for the development of Ukrainian legal science.

Keywords: jurisprudence, history of education, St. Volodymyr's University, Law of the Russian Empire, Law Faculty, history of Ukraine

Рецензенти:

Казьмирчук Г.Д., д.і.н., професор

Кривошея І.І., к.і.н., професор

Надійшла до редакції 18.12.2017 р.